

הקמת צי הרכש וההפלגות הראשונות של אניותינו במלחמת העצמאות

מאת יהודה בן-צור

רכש – פועל שהפך למושג המבטא השגת אמל"ח בכל צורה ודרך

במהלך מלחמת העצמאות הופעלו, יש מאין, 15 כלי שיט להובלת רכש ארצה. האוניות הראשונות נרכשו באיטליה בדצמ' 1947 לפני שנחתמה עסקת רכש כלשהי. יתר כלי השיט נרכשו/נחכרו בהתאמה – שלא תמיד צלחה - לעסקות שנרקמו. פעילות אוניות הרכש החלה בשלהי המנדט הבריטי - על אף ש'הפטרול הפלסטיני' הבריטי המשיך בסגר החוף הא"י, שהופעל מסוף 1945 למניעת ההעפלה - עד לסיומו ב-15 במאי 1948. פעילות אוניות הרכש נמשכה במהלך מלחמת העצמאות, על אף שהסכמי ההפוגות והאמברגו הבינ"ל שהוטל ע"י האו"ם, אסרו על הצדדים הלוחמים להכניס נשק לאזור.

בשלהי 1947 מינה ב-ג שלושה מבכירי 'ההגנה' - אהוד אבריאל, ארזי יהודה ומוניה מרדור - לביצוע רכש. הוא קבע את סוגי וכמויות הנשק הנדרש - במגבלות התקציב שהועמד לרשותם – והנחה אותם לכוון את הגעתו לקראת סיום המנדט. הוא לא התייחס לרכישת אוניות להובלת המטענים והיה ברור מאליו שהמנגנון המיומן של 'המוסד לעליה ב' באיטליה יסייע להם ככול שיתבקש, לרבות איוש האוניות במלווים, ימאים ו'גדעונים', ממאגר מלווי הפלי"ם של מפעל ההעפלה.

עוצמת המתקפה הפלסטינית בעקבות החלטת 'כ"ט בנובמבר 1947 הפתיעה את הצמרת הביטחונית. ב-2 בדצמבר המליץ הרמ"א גלילי לב-ג: "...לשבת עם מוניה ואהוד לתת הוראות", דהיינו לשנות את ההנחיה ולהקדים את הגעת האוניות. עוד באותו לילה נפגש ב-ג עם שניהם: "הוראות: לסכן \$ 300,000 ולשלוח [כלי שיט] לת"א..."¹. ההחלטה להשתמש במעגן ת"א עוד לפני סיום המנדט הבריטי התבססה על המידע שהצבא הבריטי יפנה את דרום הארץ עד תחילת פברואר 1948. הנושא עלה בשיחת שרת, הממונה על ענייני החוץ בסוכנות היהודית, עם גרומיקו, נציג ברה"מ באו"ם, בפבר' 1948 בה הרוסי "התעניין מה מצב הציוד שלנו, מה חסר, מה אפשר להכניס [לפני סיום המנדט]... ואם אפשרי יהיה להכניס אחרי 15 במאי..." ב-ג הנחה את שרת להשיב לגרומיקו: "שניתן לפרוק בת"א בלילות, בלי סכנת הפרעה בריטית"². בכך הפכו הסובייטים לשותפי-סוד, שרבים וטובים בצמרת הביטחונית לא היו מודעים לו. ללמדך, עד כמה חמור היה המצב באותה עת.

החל מה-1 באפריל פקדו את מעגן ת"א ולאחר מכן, מה-1 ביולי 1948 גם את נמל חיפה, כ-4 אוניות רכש בממוצע לחודש. להלן תקציר על רכישת/חכירת האוניות והפלגתן הראשונה ארצה:

רכישת האוניות

1. Nora. 'נורה', ספינה איטלקית עשויה-עץ בת 300 טון, "ילידת" 1945, הינה ספינת הרכש הראשונה שפרצה את ההסגר הבריטי. עסקת הרכש הצ'כי הראשונה נחתמה ע"י אהוד אבריאל בתחילת ינואר 1948. שלום-אסף' לוין, סגנה של עדה סרני הממונה על

¹ 'יומן המלחמה', עמ' 20.

² 'יומן המלחמה', עמ' 240 הערה 8.

שלוחת 'המוסד לעליה ב' באיטליה, מאשר שבתחילת פברואר: "...הוטל עלינו... להכין כלי עבור 'אתי' [אבריאלי]... [אך] עם גמר ההכנות הודיעו להפסיק ולבטל כי הושג כלי...". 'אסף' אינו מצייין מי הטיל ומי ביטל ובאיזה כלי מדובר.³ התברר שפעילי הרכש באיטליה חששו שהטיפול ברכישת כלי שייט ע"י מנגנון 'המוסד' עלול להיחשף ע"י המודיעין הבריטי, שעקב אחר פעילות ההעפלה באיטליה. הם המליצו למוניה מרדור להיעזר באפרים אילין, שהיה באותה עת סוחר פרטי באיטליה. כתוצאה מכך נגרם איחור של כחודש ברכישת הספינה ונוצר מתח רב בין בכירי 'המוסד' והרכש באיטליה. המשלוח הראשון שנרכש ע"י אבריאלי - 4,500 רובים ו-200 מקלעים על תחמושתם - הושט מצ'כיה ליוגוסלביה בדנובה והגיע ברכבת לנמל שיבניק בתחילת מרץ. רק לאחר הגעת המטען הוחל ברכישת הספינה בנמל ונציה. ב-16 במרץ הפליגה 'נורה' לשיבניק עם מטען בצל לכיסוי הנשק ושני מלווים, בן ירושלמי פעיל 'המוסד' ואברהם ליכובסקי 'גדעוני'. באיחור של מעל לשבועיים, בחודש הקשה ביותר במלחמת העצמאות, החלה טעינת הנשק. ב-1 באפריל 1948 הגיעה 'נורה' למעגן ת"א. בסיום הפריקה סיים ב-ג את מברקו לשאול בעשר מלים: "הדברים באו במועדם - ויצילו את ירושלים. תאמר לאהוד יישר כוח" ואכן, נשק זה איפשר לכוחות ההגנה למגר את המתקפה הפלסטינית לפני פלישת צבאות ערב ב-15 במאי 1948.

מינוי "מפקד הצי". ב-5 באפריל 1948 רשם ב-ג ביומו: "האיחור במשלוח הראשון נגרם מחוסר ספינה מוכנה. עכשיו יהודה [אלון] קנה ספינה בת 1,700 טון (היא באיטליה). קנו גם ספינה שניה בשביל 'אתי' [אבריאלי]... כל אחד קונה לו ספינות. דרוש מרכז שידאג לספינות... רצוי שהדבר יוטל על שאול"⁴ מאירוב-אביגור. על המינוי החליט ב-ג כבר ב-20 במרץ וזאת בשל אכזבתו הכללית מפעילות הרכש, שלא הצליחה עד אז ל"ספק את הסחורה". חמישה ימים לאחר מכן חזר שאול לאירופה וקבע את מטה הרכש בז'נבה.

2-3. Ressurrectio / Santa-Chiaro. שתי האוניות, שהצליחו אף הן לפרוץ את ההסגר הבריטי, נרכשו ע"י יהודה ארזי. בדרכו לארה"ב בסוף נובמבר 1947 הוא הפקיד בידי עדה סרני - שבאפריל החליפה אותו כממונה על שלוחת 'המוסד' באיטליה - \$150,000 לרכישת שתי אוניות ברזל. לדבריה, הוא הצדיק את ההחלטה להקדים את קניית האוניות לפני שהיו בידיו חוזים לרכישת נשק, במשפט קצר וממצה: "מוטב שהאוניות תחכינה לנשק ולא שהנשק יחכה לאוניות". בתהליך הרכישה לא שונה מעמד האוניות והן המשיכו לתפקד עם הצוות איטלקי. אין בידנו פרטים בדבר רישומי הבעלות. ניתן להניח שהיו אלו "אנשי קש", יהודים אזרחי איטליה, כמתחייב עפ"י החוק האיטלקי. עד לעריכת חוזי רכש הועסקו שתי האוניות בהובלות מסחריות כשרות מצ' אפריקה לצרפת ולדברי עדה: "הן לא הרוויחו... אבל כיסו את ההוצאות וזה גם כן משהו"⁵:

2. Ressurrectio - 'רקס'. אונית ברזל בת 1,000 טון, דגל פנמי עם צוות איטלקי. בתחילת אפריל 1948 השלים ארזי רכישת 25 תותחי 20 מ"מ מדגם H.S. על תחמושתם בשוויץ. עפ"י המסמכים המטען יועד, כביכול לניקרגואה, אך הנהלת המפעל ידעה היטב את היעד האמיתי. ימאי הפלי"ם, 'קיפי-אריה קפלן, מונה כמלווה והאוניה נצטוותה להגיע למרסיי. בדרכה למעגן ת"א היא התעכבה בנמל קטניה להטענת מטען כיסוי, בעיקר

³ מכתב מ'אסף' ל'הלל' (גילוי) מה-29.2.48, חט' 15 מיכל 167 תיק 4 מסמך 4(9), אי"ט.

⁴ 'יומן המלחמה', עמ' 341.

⁵ עדות עדה סרני מה-12 ביוני 1994, עמ' 30, את"ה. המראיין: צמח חרות.

ארטישוק. עפ"י עדותו של 'קיפי' – שהיה המלווה היחידי וללא אמצעי קשר⁶ – ההפלגה עברה 'חלק' ובעיקר ללא מפגש עם משחתות הצי הבריטי. לדבריו, התנהגות הצוות, שהיה מורכב בעיקרו ממשפחה סיציליאנית אחת של "מבריחים מקצועיים", הייתה למופת. ב-23 באפריל, ערב פסח תש"ח, הגיעה 'רקס' למעגן ת"א. באותו לילה הסתיימה הפריקה. היו אלו התותחים הראשונים שהגיעו לידי 'ההגנה'. ב-15 במאי הם הופעלו להגנת ת"א בעת התקפות מטוסים מצריים. במהלך המלחמה ערכה האוניה 10 הפלגות רכש

3. **Santa Chiaro – 'בהירה'**, אונית ברזל בת 1,200 טון. ב-28 במרץ 1948 דווח ארזי לב-ג: "רכש בשוויץ 50 תותחים 65 מ"מ... ו-100,000 פגזים..."⁷. ויכוחים עם אבריאלי שדרש שהאוניה תועמד לרשותו וסירוב רב החובל להפליג ליוגוסלביה, גרמו לשיבושים ואיחור של כחודש בהעמסת האוניה במרסיי. ב-2 במאי דווח ארזי מרומא: "...חזרתי מ'סידיני' [מרסיי] איפה שהעמסתי את S.C. מטענה: 5 תותחי 65 מ"מ ו-50,000 פגזים... מספר התותחים קטן, כי הקונווי [שיירת הרכב] התעכב בגלל ה-1 במאי... הכלי ייקח כאן [בנאפולי] סחורה, 450 טון... לכיסוי 612 טון של הנשק... משתדל להחליף את שם האוניה באופן חצי-רשמי...". ואכן שמה "הוסב" ל-Borea-2 והיא יצאה לדרכה עם צוות המלווים, 'מירי-צבי כצלסון ו'בוב' נחמן בורשטין 'הגדעוני'. נשקלה האפשרות להורות לאוניה להאט מהירות ע"מ שתגיע לאחר סיום המנדט הבריטי, אך חיוניות תותחי השדה הכריעה והיא הגיעה ב-13 במאי למעגן ת"א. עד מהרה הגיעה משחתת בריטית וגררה אותה לנמל חיפה. למחרת היום נערך בה חיפוש, אך הכיסוי עמד במבחן. בחצות הליל, עם סיום המנדט, היא שוחררה וחזרה למעגן ת"א ב-15 במאי 1948, באמצע התקפת אוויר מצרית. 3 תותחים הופנו לחזית הירושלמית ו-2, שהוחשו לעמק הירדן, תרמו לבלוימת המתקפה הסורית. במהלך המלחמה היא ערכה 6 הפלגות רכש.

בעדות מאוחרת ביקר פנחס ספיר, שהחליף את שאול אביגור כמרכז הרכש באירופה, את תהליך טעינת האוניה במרסיי, לדבריו: "לו 'ב'בוריאה' היו מגיעים 25 תותחים היינו מצילים את לטרון. ארזי טוען שעיקבו את האוטומובילים, כי חשבו שהם מיועדים [להפר] את 1 במאי, אבל אני חושב שהם עשו טעות בהטענה, לכן הגיעו רק 5"⁸ תותחים.

4. **Maestrale – 'הזקן'**, אונית ברזל בת כ-1,500 טון נושאת דגל וצוות איטלקי. שנרכשה בסוף מרץ 1948 ע"י מנגנון 'המוסד' באיטליה מתקציבו של יהודה ארזי⁹. במהלך אפריל הוא השלים עסקות רכש שכללו 12 מרגמות 120 מ"מ ו-5,000 רובים גרמנים על תחמושתם. במהלך הטעינה, שנערכה בחודש מאי בנמל מרסיי, צורפו 25 תותחי שדה 65 מ"מ (מתוך ה-50 שנרכשו). כמלווים נקבעו דוד'לה בן-חורין, ימאי הפלי"ם ונחום מנור, 'הגדעוני'. ב-25 במאי 1948 היא הגיעה למעגן ת"א. במהלך המלחמה היא ערכה 9 הפלגות רכש.

5. **Scio – 'שיעו'**, אונית ברזל בת כ-800 טון נושאת דגל וצוות איטלקי. "מלחמות היהודים" שהחלו סביב רכישת 'נורה' וגרמו לאחור הגעתה לנמל המוצא ביוגוסלביה, נמשכו ביתר שאת בעת רכישת 'שיעו'. בתחילת אפריל 1948 הגיע משלוח הנשק הצ'כי השני - 10,000 רובים ו-1,421 מקלעים על תחמושתם - לנמל שיבניק והוא עוכב עד לבואה של

⁶ עדות של אריה קפלן מה-6.4.94, את"ה. הצבת מלווה יחיד ללא אמצעי קשר הייתה מעשה יוצא דופן באותם ימים ולא חכם.

⁷ 'יומן המלחמה', עמ' 323.

⁸ עדות ספיר – חט' 15 מיכל 168 תיק 4 מסמך 3, אי"ט.

⁹ לא ידוע לי ע"ש איזה 'זקן' – ב-ג או ארזי – נקבע הכינוי של האוניה. י. ב-צ.

האוניה¹⁰. הטיפול ברכישתה, שהחל בסוף אפריל הוטל על... גזבר 'המוסד' באיטליה, שבחר אף הוא להיעזר באילין. לקראת סיום הטענתה בנמל שיבניק הגיעה ידיעה "שהבריטים יודעים עליה..." [והדבר נודע לרב החובל שקיבל "רגליים קרות" וסירב להמשיך במשימה] גם הצוות התחיל להתלונן. פרקנו את הנשק והבאנו את האוניה לנמל קטן [ספליט] בקרבת מקום¹¹. במאי הועמס המשלוח על 'רקס', שהגיעה ארצה ב-30 במאי ואילו 'שיעו' הוחזרה לאיטליה להחלפת צוות והיא הגיעה ארצה לראשונה, ב-9 ביולי 1948. במהלך המלחמה ערכה 'שיעו' 8 הפלגות רכש.

6. **Monte Chiaro – 'ההר'**. אונית ברזל בת כ-540 טון נושאת דגל וצוות איטלקי. ב-1 ביוני 1948 דווח יהודה ארזי לב-ג: "... שלשום יצאה אוניה Monte Chiaro [מנאפולי] עם 200 טון חמר נפץ. האוניה תגיע ב-4 בחודש זה¹² ". עפ"י מסמכי המטען הוא היה מיועד לניקרגואה. המלווים שנקבעו, יוש הלוי, ימאי פלי"ם ויחיאל אדמוני 'הגדעוני', תודרכו אישית ע"י ארזי, שהציג עצמו כקונסול של ניקרגואה. הספינה הגיעה ב-6 ביוני 1948 למעגן ת"א והיא חוותה הפצצה אווירית מצרית, שהחטיאה (פגיעה הייתה גורמת להרס רב בצפון ת"א) ואכן, לאחר ההתקפה היא נצטוותה להתרחק מהמעגן ולחזור בלילה. במהלך המלחמה ערכה 'ההר' 4 הפלגות רכש¹³ והפלגה אחת עם עולים¹⁴, שלאחריה נקבע שהיא אינה ראויה להובלת בני-אדם.

7. **Kefalos – 'הדרומית'**. אונית ברזל בת 6,000 טון נושאת דגל נוחות פנמי, שנרכשה באפריל 1948, ע"י מערכת הרכש בארה"ב. רב החובל, אדולף אוקו, יהודי אמריקני ואנשי הצוות היו בני לאומים רבים, בעיקר ספרדים מדרום-אמריקה. מערכת הרכש צירפה לצוות 5 צעירים יהודים, ארבעה אמריקנים, ביניהם קצין-אלחוט וסטודנט א". ביוני היא הפליגה מניו-יורק לנמל טמפיקו במכסיקו ולאחר עכובים רבים הוטענו בה 32 תותחי שדה 75 מ"מ ומעל ל-500 מקלעים על תחמושתם ו-1,000 טון סוכר לכיסוי. לאחר יציאתה מהנמל ב-3 באוגוסט, שונה שמה ל-Pinzon והיא הפליגה היישר למעגן ת"א, מעל ל-7,000 מיל, אליו היא הגיעה עם טיפת הדלק האחרונה, ב-8 בספטמבר 1948 בעת ההפוגה השניה. במהלך המלחמה ערכה 'הדרומית' הפלגת רכש אחת ו-2 הפלגות עם עולים.

חכירת האוניות

החל מסוף מאי 1948 החלו דפוסי פעילות "הצי היהודי" - אניות העולים והרכש - להתייצב. הנסיבות הגיאופוליטיות חייבו את הטלת האחריות לשליטה, פקוח ותפעול שירותים ימיים - לרבות איוש המלווים - לכלל האוניות שחצו את הים התיכון בדרכן מ / אל ישראל, על מנגנון 'המוסד לעליה' (האות ב' הושמטה לאחר הכרזת העצמאות) באיטליה. פלישת צבאות ערב אילצה את מערכת הרכש להגדיל מעת לעת את כמות כלי השייט שעמדו לרשותה בהתאם לצרכי ההצטיידות ואפשרויות הרכש. למניעת החשיפה והנטל הכרוך ברכישה והפעלת אוניות נוספות, הוחלט לחכור כלי שייט נוספים, במקום לרכושם. חכירת הכלים והמעקב התפעולי נעשו ע"י מנגנון 'המוסד' באיטליה ואילו הקצאתם למשימות הרכש השונות נעשתה בהנחיית מערכת הרכש בד'נב. רוב הספינות נחכרו מסוכנות בנאפולי - שהיתה מודעת היטב ל"כשרות" המטענים - להפלגה חד-פעמית או לפרק זמן מוגדר.

¹⁰ יומן המלחמה, עמ' 350.

¹¹ עמוס אטינגר, 'צניחה עוררת', הוצאת זמורה-ביתן 1986, עמ' 3-302. עדות שייקה דן, א"צ.

¹² יומן המלחמה, עמ' 461, 475.

¹³ פ. זזה, עמ' 198-9.

¹⁴ דו"ח מספנת קירשטיין מה- 6.12.48: "לא מתאים להובלת נוסעים מכל הבחינות". את"ה, תיק 14/211.

ביולי 1948 הנהיג 'זקי'- זקימוביץ משה, הממונה על 'המוסד' שהחליף את עדה סרני, רישום יומי של 'מצב הכלים'¹⁵. הנתונים שבידנו מבוססים בעיקר על רישומים אלו על אף שהם לוקים בחסר בשל שיטת "העברת הקשר" מתחנה לתחנה. במחצית הדרך הקימו האוניות קשר עם מערכת הרכש בארץ והפסיקו את הקשר עם איטליה. הרשימה הפותחת ב- 8 ביולי כוללת 20 כלי שיט, מהן 8 אוניות רכש.

8. **Apuania – 'אטלוס'**. ספינה בת כ-400 טון שנחכרה בנמל נאפולי בתחילת מאי 1948 להפלגה חד-פעמית. המטען שנרכש ע"י ארזי, כלל 13 מקלעי הוצ'קס כבדים על תחמושתם, למסירה בנמל אלג'יר - נמל צרפתי, שרוב עובדיו ערבים. לפני הכרזת העצמאות יצאה 'אטלוס' מנאפולי עם צמד המלווים, ימאי הפלי"ם פיני אשוח ו'הגדעוני' אברהם ליכובסקי. המשלוח, שהיה ארוז בארגזים ללא מטען 'כיסוי' והיה מיועד עפ"י המסמכים ל... ניקרגואה, הגיע לאחר המתנה מורטת עצבים, לרבות בשל ניסיון סחיטה מצד הצוות כשנודע להם היעד האמיתי. בסוף מאי יצאה הספינה למעגן ת"א ובהגיעה ב-6 ביוני 1948, היא הטילה עוגן ליד 'ההר' וחוותה יחד אתה את ההתקפה האווירית המצרית. אחת הפצצות נפלה בקרבתה. 'הגדעוני' ואחד המלחים האיטלקים נפצעו קל מרסיסים.

9. **Inaco – 'יענקלביץ'**. ספינה בת כ-600 טון שנחכרה בנאפולי בסוף מאי 1948 להפלגה חד-פעמית. המטען, כ-200 טון, שנרכש ע"י ישראל דיקנשטיין, כלל בעיקר חומרי נפץ. בתחילת יוני היא הפליגה עם צמד המלווים, ימאי הפלי"ם אורי ארנון ו'הגדעוני' חיים גירון לטעינת המשלוח בנמל גינואה. נמל היעד עפ"י מסמכי המטען היה חיפה, אך בהתקרבה ארצה היא נצטוותה להגיע למעגן ת"א. רב החובל חשש "המלחים החליטו לרדת מהאוניה בת"א עד שתיגמר הפריקה. זה היה התנאי היחידי שהסכימו לנסוע לת"א". על אף ההפוגה (הראשונה) הם חששו מהתקפה אווירית. גם המלווים, שלא עיכלו עדיין שהמנדט הבריטי הסתיים, היו מודאגים והם הבריקו ארצה: "הודיעו אם יש שמירה על החופים, באיזה מרחק וכו'. היש להכין סליק למכשירים ולנו". הגעתה ב-22 ביוני 1948 למעגן תל-אביב אירעה ממש בתחילת 'פרשת אלטלנה'. מפקד יח' הרכש נערך באותו יום "לטפל ב'אינקו'... שהמתינה במבואות נמל ת"א...[והורה לה] לשוב לפנות ערב לפרוק בחשאי"¹⁶, אך המשבר שפרץ בחוף כפר ויתקין דחה את פריקתה באותו לילה.

10. **Fra – 'פרא'**. ספינה שנחכרה בנאפולי למשימה חד-פעמית בספטמבר 1948, נושאת דגל איטלקי בת כ-800 טון. המשלוח, שנרכש ע"י ישראל דיקנשטיין, הממונה על הרכש באיטליה, כלל: 290 טון 'קמח' (חומר נפץ), 3,832 פגזי 81 מ"מ, 1,291 פיאטים, 24,000 מנגנונים ו-1,797 פצצות מאירות-נורים, שהוטענו בנמל גנואה. בסוף ספט' היא יצאה ארצה עם צוות מלווים, ימאי הפלי"ם קובה בצר ו'גדעוני' וללא מטען כיסוי. הגיעה ארצה ב-10 באוקט' 1948. למחרת היום הבריק שאול לספיר: "פריקת 'פרא' נסתיימה בסדר גמור. [וע"כ] הורדנו את המלווים, הגדעונים והמכשיר. השארנו הכלי ברשות הסוכן הרשמי. שוב תובעים להקפיד במשלוח כיסוי מתאים"¹⁷ וב-12.10 הוא דווח אליו: " 'פרא' הפליג אמש אליכם. בהתאם לדברי המלווים שהאוניה נשכרה רק לפעם אחת הורדנו את המלווים

¹⁵ . את"ה, סימול א/1/זקימ/123 (עיזבון זקימוביץ).

¹⁶ פיניק זזה, עמ' 220.
¹⁷ מברק מס' 154 מה- 11.10.48. א"צ, 633/56. 3.

'הגדעוני' והמכשיר...¹⁸. עד מהרה התברר שהיא דרושה למשימות נוספות ובמהלך המלחמה היא עשתה 5 הפלגות.

11. **Arsia – 'ארסיה'**. ספינת ברזל שנחכרה בספטמבר 1948 בנאפולי. הספינה היתה מוכרת למערכת הרכש בעת שהגיעה במרץ 1948, כחודשיים לפני סיום המנדט הבריטי, למעגן ת"א בהפלגה מסחרית רגילה שנוצלה להברחת 4.5 טון חומר נפץ מוסווים מאיטליה. ב-1 בנובמבר 1948 היא יצאה מנמל נאפולי עם מטען שכלל בעיקר 12 תותחים ימיים על תחמושתם, 9 טנקים 'שרמן' וחומר נפץ, שנרכשו ע"י ארזי באיטליה. סה"כ כ-430 טון. צוות המלווים כלל את ימאי הפלי"ם יובל ציזלינג ו'הגדעוני' שמשון לוטן. בשל תקלה טכנית היא נאלצה להיכנס בדרכה לאחד המפרצים באי יוני. עד מהרה הגיעה אונית הצי היווני ונערך בה חיפוש, שבמהלכו נאלצו המלווים להתחבא מתחת לגחון אחד הטנקים שהיה מכוסה בשכבת בצל ש...הרקיב. ב-10 בנובמבר 1948 היא הגיעה לנמל חיפה ונעשה מאמץ להרחיק את משקיפי האו"ם בעת הפריקה. במהלך המלחמה ערכה 4 הפלגות רכש.

12. **Avionia – 'היונה'**. אונית ברזל מונעת פחם, בת כ-1,500 טון, שנחכרה בנאפולי במאי 1948. בחודשי יולי-אוגוסט ערכה שתי הפלגות עם עולים ובתחילת ספטמבר היא הועברה למערכת הרכש והועמדה לרשות ישראל דיקנשטיין, הממונה על הרכש באיטליה. צוות המלווים כלל את, ימאי הפלי"ם דן בן-אמוץ ו'הגדעוני' יחיאל אדמוני. המטען במשקל של כ-1,200 טון, בעיקר חומר נפץ, פצצות אוויריות ו"107,250 טון חלקי אווירונים"¹⁹, הועמס בנמל סבונה. בסיום הטעינה ב-1 בנובמבר, נערך באוניה חיפוש והמלווים נעצרו ונכלאו בבית סוהר וצידוד הקשר הוחרם (ראה באתר את סיפורו של יחיאל אדמוני על המעצר). האוניה הורשתה להמשיך בדרכה. באישון לילה ליד האי Ischia הועלה לאוניה 'הגדעוני' זכי קיני עם מכשיר קשר והיא הגיעה ארצה ב-14 בנובמבר 1948. במהלך המלחמה ערכה 2 הפלגות רכש ו-2 הפלגות עם עולים.

13. **Versilia – 'איריס'**. בתחילת ספט' הודיע ספיר, הממונה על הרכש באירופה, לאשכול, מרכז הרכש במשה"ב בארץ, כי: "החווזה על ה-50 'יורקים' [מטוסי Spitfire] נחתם סופית. מקווים להוציאם [מצ'כיה] בזמן הקרוב... בימים הקרובים יטעין 'אתי' [אהוד אבריאלי] את 'המקלות' [רובים], מכונות בז. [מקלעי בזה]... 150,000 'מסמרים' [כדורים] ל'סכינים' [מטוסי-מסרשמידט]"²⁰. חלק מ'היורקים' הנ"ל הוטסו ארצה, אך בשל כמה תקלות, שגבו מחיר כבד²¹, הוחלט להשיט את היתרה בדרך הים. בסוף אוק' הצטבר ביוגוסלביה ציוד עבור חיל האוויר במשקל של כ-550 טון. הטיפול בהקצאת אוניה מתאימה להובלת ארגזי-מטוסים התנהל בעצלתיים וגרם למתח ביחסי מערכות הרכש ו'המוסד לעליה'. ב-11.11 דווח ספיר כי: " 'היורמים' [היוגוסלבים] עיכבו את משלוח 500 טון ורוצים להחזירו ל'עפרי' [צ'כיה]. בכלל הם כועסים... בגלל אי-תשלום החוב...". רק ב-26.11 יצאה 'איריס', שנחכרה בנאפולי למשימה חד-פעמית, ליוגוסלביה, עם צמד מלווים, יונה ז'בין ו'הגדעוני' ראובן [?]. התברר שמצבה הטכני ירוד ביותר והמסע לנמל שיבניק נמשך 9 ימים רצופי תקלות²². במהלך הטעינה הסתבר שפתחי המחסנים אינם מאפשרים להטעין את 'היורקים'. ב-10.12 לאחר יציאתה דווח שיי'קה: "... הכלי רע [טכנית] מתחת לכול ביקורת. בלי תעודות ["כשרות"]".

¹⁸ מברק דחוף מס' 166 מה-12.10.48, א"צ 633/56.3.

¹⁹ 'יומן המלחמה', עמ' 830.

²⁰ חט' 15 מיכל 168 תיק 7, אי"ט. ב-ג, 'יומן המלחמה', עמ' 690.

²¹ ביניהן מותו של מפקד מבצע ההטסה, סם פומרנץ, מתנדב יהודי אמריקני, בשמי יוגוסלביה.

²² דו"ח הפלגת 'איריס' מיום 26.11.48, שנכתב ע"י המלווה, יונה ז'בין, ב-25.12.48, א"צ 633/56.189.

לקח חצי הסחורה, 250 טון. כולה לחיל האוויר" וספיר הוסיף ודווח לשאול אביגור במשה"ב: "...הודהמנו לשמוע... ש'איריס' תוכל לקבל... פחות ממחצית המשלוח. כיצד קרה הדבר?" – רמז ברור להטלת האשמה על 'המוסד'. ואם לא די בכך, בהגיע הספינה לקרבת קפריסין התקלקלה המכונה והדלק אזל. אונית "הקרב" הישראלית הראשונה 'אילת' הוזעקה לעזרתה והעבירה אליה 4 חביות דלק. ב-18 בדצ' 1948 היא הגיעה לנמל חיפה.

Tivoli – 'טיבולי': כרוניקה של כשלון ידוע מראש. איתור ספינה מתאימה להובלת 'היורקים' החל מיד לאחר שהתברר ש'איריס' לא לקחה אותם. באותה עת 'המוסד' טיפל בחכירת ספינה איטלקית בשם 'טיבולי' למשימה אחרת. שאול אביגור הזכיר: " תבדקו אם 'טיבולי' תכיל את הסחורה. התחשבו בזאת שעל ארגזי 'היורקים' אין להטעין סחורה אחרת". ב-27.12.48 יצאה 'טיבולי' מנמל בארי עם צוות המלווים, 'סמיון-גדעון וייסר ו'הגדעוני' אריאל ורדי. בנמל שיבניק קיבל את פניהם הטייס גדע שוחט²³. המטען אמור היה לכלול גם פצצות אוויריות. במהלך הטעינה התברר שהפתחים אינם מתאימים להכנסת ארגזי-המטוסים ורב החובל מתנגד להפליג עם הפצצות, שמחציתן כבר הועמסה. בניגוד להוראות היוגוסלבים הפעיל 'הגדעוני' את תחנת האלחוט ודווח ל'מוסד'. ב-25.1.49 גולל ספיר במכתב לשאול את פרטי הפרשה: " לא יכולנו להשתמש בה בגלל 3 טעמים: א. בעל הכלי התמרד והסית את רב החובל שלא ייסע 'ארנונה' [ארצה]. ב. התברר כי בפתחים אי-אפשר להכניס את הארגזים. ג. משקל המנופים של הכלי לא מספיקים להרמת הארגזים. החזרנו את הכלי לבעליו לאחר שהפסדנו כעשרת אלפי 'סטפנים' [\$], במונחי 1948 [!!]. 'הגדעוני' ננזף ע"י היוגוסלבים ואילו הממונה על שלוחת 'המוסד' באיטליה הודח מתפקידו. כתוצאה מפרשת 'איריס'-'טיבולי' הגיעה יתרת 'היורקים' ארצה בחודשי פבר'-מרץ 1949 והם לא נטלו חלק בקרבות מלחמת העצמאות.

שתי ספינות רכש נוספות הינן אוניות מעפילים לשעבר-
תרומת 'המוסד' לעליה ב' למלחמת העצמאות.

14. **Tullia Christina – 'חבצלת'.** ספינת המעפילים 'לניצחון' בת 220 טון, שהגיעה ארצה ב-16 במאי 1948 למעגן ת"א, הוחזרה מיד לנמל נאפולי לביצוע תיקונים שנמשכו כחודשיים ונמסרה עם צוותה האיטלקי למערכת הרכש לבצוע הובלות רכש חיוניות לפי הזמנת החיילות המקצועיים. במחצית יולי היא הגיעה לנמל בארי, קרוב לודאי במסגרת תכנון מבצע 'השודד'²⁴. ב-24 בספטמבר היא הפליגה מנאפולי עם מטען עבור התע"ש²⁵ בפיקודו של ימאי הפלי"ם אורי טהון²⁶: "... עמוסה [83.6 טון] בחומר נפץ... שלא היה ארוז כהלכה היו גם... פיאטים נ.ט. ותחמושת... הצוות [כלל] שני מכונאים ושני ימאים איטלקים...". ללא אמצעי קשר והיא הגיעה ארצה ב-6 באוקטובר 1948. ב-14 באוקטובר היא הפליגה חזרה לאיטליה בפיקודו של 'וינגי'- מני ויינשטיין²⁷. בשל תקלות חוזרות היא נשארה באיטליה עד שבפברואר 1949 נצטווה 'המוסד' באיטליה: "עם חיסול קפריסין [הכוונה לפינוי הסופי של המעפילים], אין צורך ב'חבצלת'. תמכרו אותה". (תיק 'מזכרים' מעיזבון של משה זקימוביץ, 'המוסד' באיטליה).

²³ גדע, התפנה למשימה זו לאחר סיום מבצע 'ולווטה-2' – הטסת 'יורקים' מצ'כיה דרך יוגוסלביה ארצה – שהסתיימה ב-26.12.48. אבי כהן, 'גשר אווירי לעצמאות', הוצאת 'מערכות' 1997, עמ' 4-451.

²⁴ מבצע לסיכול רכש ערבי שנערך במחצית אוגוסט 1948.

²⁵ פני זה, עמ' 198.

²⁶ עדות אורי טהון, 'השערים פתוחים'.

²⁷ עדות אורי טהון: "את הספינה החזיר לאיטליה 'וינגי' – מתנדב מקנדה [הגיע ארצה באונית המעפילים 'גאולה', התנדב לפלי"ם ונפצע במבצע 'נחשון']".

15. **San Michele – 'משמר העמק'**: ספינת מעפילים שהגיעה ארצה באפריל 1948. לאחר הכרזת העצמאות ערכה שלוש הפלגות עם עולים. אחת מהן נוצלה להעברת ציוד חיוני לחיל הים: "9 ארגזים עם מכשירי קשר ו-2 ארגזים עם דגלים... עבור חיל הים". לאחר שהתברר שהיא "לא ראויה להובלת עולים אלא למשא", היא הועברה למערכת הרכש. ב-16 בנובמבר 1948 היא נשלחה עם המלווה פני אשוח לנמל לימסול בקפריסין להובלת מטוסי מוסטנג "יד שניה" מעודפי הצבא הבריטי, במשקל של כ-50 טון²⁸. במהלך מלחמת העצמאות ערכה 3 הפלגות רכש.

סיכום

במהלך המלחמה נערכו מעל 50 הפלגות בהן הובאו כ-35,000 טון "ברזל", מנשק קל, מקלעים, חומרי נפץ, סירות מחץ, מרגמות, תותחים, זחל"מים, טנקים ועד מטוסים. נמלי המוצא העיקריים היו ביוגוסלביה (רכש מצ'כיה), איטליה וצרפת (לרבות רכש משוויץ).

"להצלחה להביא את הרכש כמעט בשלמותו לישראל, תרמה גם ההכנה מבעוד זמן של אמצעי תובלה... צי הובלה הימית בן 12 הספינות... עמד מוכן למועד... והסיע ביעילות רבה גם את הרכש הצ'כי... וגם את הרכש המערב אירופי...". "קצב ההספקה [מצ'כיה] גבר עם הפעלתו המלאה של צי הרכש... כאשר 3 מספינותיו (שכונו: "הגברות 'איתי'") הובילו עתה רק נשק שמקורו בצ'כוסלובקיה".

(ההיסטוריון, עמיצור אילן)

²⁸ פני זזה, עמ' 199.